

Adam Gendźwiłł

Uniwersytet Warszawski

RÓŻNE WYBORY, RÓŻNE ELEKTORATY? SPECYFIKA UCZESTNICTWA W WYBORACH LOKALNYCH*

Celem artykułu jest analiza rozbieżności między uczestnictwem w wyborach parlamentarnych i samorządowych w Polsce. Analizowane dane pokazują, że luka uczestnictwa wyborczego między wyborami władz centralnych i lokalnych w Polsce jest niższa niż w innych krajach regionu. Frekwencja wyborcza w wyborach lokalnych w Polsce spada wraz ze zwiększającym się rozmiarem wspólnot politycznych (gmin), podczas gdy frekwencja w wyborach parlamentarnych rośnie wraz ze zwiększającym się rozmiarem gmin. Analiza sondażowych deklaracji udziału w wyborach, przeprowadzona z wykorzystaniem modeli wielopoziomowych, pozwala stwierdzić, że podobne cechy społeczno-demograficzne determinują uczestnictwo wyborcze w obu rodzajach wyborów. W wyborach lokalnych niezależną rolę odgrywa również rozmiar gminy. Potwierdza to „hipotezę bliskości”, głoszącą, że wybory w małych wspólnotach mobilizują większy elektorat, nawet gdy kontrolowane są klasyczne, jednostkowe determinanty uczestnictwa wyborczego. Wyborcy lokalni, preferujący udział w wyborach samorządowych ponad udział w wyborach parlamentarnych koncentrują się w mniejszych gminach.

Główne pojęcia: zachowania wyborcze; uczestnictwo wyborcze; wybory parlamentarne; wybory samorządowe; luka uczestnictwa wyborczego.

Wprowadzenie

W badaniach uczestnictwa wyborczego najważniejsze są pytania o czynniki – jednostkowe i systemowe – wpływające na poziom partycypacji w głosowaniach. Wiadomo już dość dużo w tej kwestii (zob np. Franklin 2004; Blais 2010; Cześniak 2007). Wśród wielu bardziej szczegółowych kwestii interesujące jest pytanie o przyczyny zróżnicowanego poziomu uczestnictwa w wyborach różnego typu. W tym artykule zajmuję się różnicą w poziomie partycypacji wyborczej

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Zakład Rozwoju i Polityki Lokalnej, e-mail: a.gendzwill@gmail.com

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego *Wpływ wielkości jednostek samorządu terytorialnego na sprawność ich funkcjonowania*, finansowanego z grantu Narodowego Centrum Nauki nr UMO-2013/11B/HS4/01695.

między ogólnokrajowymi wyborami parlamentarnymi a wyborami władz lokalnych. Co sprawia, że obywatele w nierównym stopniu uczestniczą w wyborach władz różnych szczebli? Dlaczego w Polsce – tak jak w większości innych krajów – wskaźniki frekwencji wyborczej wskazują na istnienie luki (*turnout gap*) pomiędzy wyborami parlamentarnymi a wyborami władz samorządowych? Czy do wyborów różnego typu mobilizowane są nieco inne grupy wyborców? Jaka jest część wspólna elektoratu „parlamentarnego” i elektoratu „samorządowego”?

W polskiej literaturze można znaleźć kilka prac poświęconych specyficie uczestnictwa wyborczego w wyborach lokalnych. Ich autorzy akcentują instytucjonalną specyfikę wyborów samorządowych i próbują między innymi zastosować wobec nich koncepcję „wyborów drugorzędnych”, przede wszystkim weryfikując na podstawie badań sondażowych poczucie istotności elekcji samorządowych w porównaniu z wyborami parlamentarnymi, prezydenckimi i do Parlamentu Europejskiego (Boguszewski i Kowalczyk 2010; Wojtasik 2010; Turska-Kawa 2010; Tybuchowska-Hartlińska 2012). Porównywane były też podstawowe zagregowane wskaźniki uczestnictwa wyborczego oraz wskaźniki głosów nieważnych dla wyborów różnego typu (Wojtasik 2013). Brakuje jednak systematycznych analiz empirycznych, pokazujących wpływ różnych czynników na uczestnictwo w różnych typach wyborów, podobnych do tych analiz, których doczekały się determinanty uczestnictwa i absencji w wyborach parlamentarnych (Cześniak 2007; Cześniak i Żerkowska-Balas 2011). W tym tekście spróbuję uzupełnić tę lukę.

W artykule w pierwszej kolejności omówię różne argumenty wskazywane w literaturze jako potencjalne wyjaśnienia zróżnicowania poziomu uczestnictwa wyborczego pomiędzy wyborami samorządowymi (wymienne nazywam je również lokalnymi¹) a wyborami parlamentarnymi. Następnie przedstawiam dokładniejsze analizy empiryczne tego zróżnicowania, posługując się zarówno oficjalnymi wynikami wyborów, publikowanymi przez Państwową Komisję Wyborczą, jak i danymi z ogólnopolskiego badania sondażowego, w którym badani respondenci deklarowali swoją gotowość uczestnictwa wyborczego w dwóch rodzajach wyborów.

¹ Formalnie wybory samorządowe to odbywające się równocześnie bezpośrednie wybory wójtów, burmistrzów lub prezydentów miast oraz organów przedstawicielskich samorządu terytorialnego: rad gmin, powiatów i dzielnic Warszawy oraz sejmików wojewódzkich. Niemniej, w Polsce to wybory władz gminnych są najbardziej zakorzenione w społecznej świadomości i – jak jednoznacznie wskazują badania opinii publicznej – te wybory mają największe znaczenie wśród samorządowych elekcji: 42% Polaków za najważniejsze wśród wyborów samorządowych uważa wybory wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, 36% wyborów do rad gmin. Wybory do rad powiatów wskazuje 4% badanych, a do sejmików województw – 6% (CBOS 2014: 4).

Luka uczestnictwa wyborczego

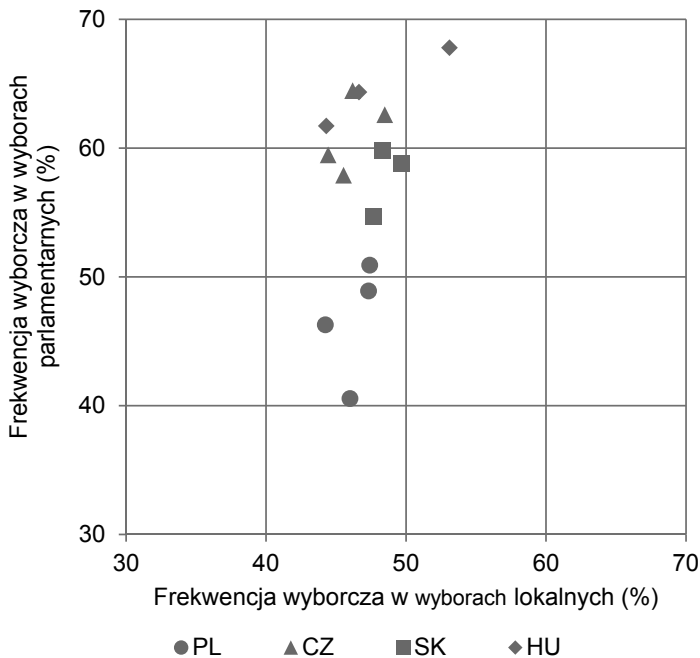
Dla określenia różnicy między poziomem frekwencji w wyborach parlamentarnych i lokalnych literatura przedmiotu najczęściej używa pojęcia luki uczestnictwa wyborczego (*turnout gap*). W analizach empirycznych bierze się zwykle pod uwagę różnicę frekwencji wyborczej pomiędzy możliwie mało odległymi w czasie wyborami lub różnicę średnich poziomów frekwencji w wybranym okresie. André Blais zgromadził dane dotyczące frekwencji wyborczej dla 14 zachodnich demokracji i obliczył różnice pomiędzy średnim poziomem frekwencji w wyborach parlamentarnych i w wyborach lokalnych pojawiające się w dłuższych, kilkunasto- lub kilkudziesięcioletnich okresach. W 12 krajach średni poziom frekwencji wyborczej był wyższy w wyborach parlamentarnych, w niektórych krajach wyraźnie – jak w Nowej Zelandii (38,3) czy Wielkiej Brytanii (33,8 pp.). W Belgii średnia frekwencja wyborcza była porównywalna (różnica wyniosła 0,4 pp. na korzyść wyborów lokalnych), w Szwecji wybory lokalne i parlamentarne odbywają się z mocy prawa równocześnie (kraj ten nie był więc uwzględniony w zestawieniu), a tylko w Japonii – w dość odległym i krótkim okresie lat 1952–1963 z którego pochodziły dane – średnia frekwencja w wyborach lokalnych była wyższa niż w wyborach parlamentarnych (Blais 2010: 37). Obraz przedstawiony przez Blais jest więc dość jednoznaczny: wybory lokalne przyciągają mniej wyborców niż parlamentarne.

Nie znam podobnych analiz porównawczych, obejmujących większy zbiór krajów lub dłuższy okres analizy – o ile podstawowe dane dotyczące wyborów parlamentarnych w krajach demokratycznych są powszechnie dostępne, o tyle systematyczna wiedza o wyborach lokalnych w perspektywie porównawczej jest niezwykle rozproszona. Aby jednak ukazać przypadek Polski w kontekście porównawczym, bardziej współczesnym niż przedstawiony przez Blais, na rycinie 1 zestawilem dane dotyczące poziomu uczestnictwa wyborczego w 16 parach wyborów odbywających się w XXI wieku w czterech krajach regionu (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry). Można na tej podstawie poczynić kilka obserwacji.

Po pierwsze, dane z Europy Środkowo-Wschodniej potwierdzają prawidłowości z zachodnich demokracji. Tylko przy porównaniu wyborów do Sejmu z 2005 roku (o najniższej frekwencji w analizowanym zbiorze) i wyborów lokalnych z 2006 roku w Polsce okazuje się, że poziom frekwencji był niższy w wyborach parlamentarnych. Po drugie, pomiędzy krajami regionu widać dużo większe zróżnicowanie poziomu frekwencji w wyborach parlamentarnych niż w lokalnych. W tych pierwszych wskaźnik uczestnictwa wyborczego waha się w analizowanym okresie między 40,6% a 70,5%, w tych drugich – między 44,2% a 53,1%. Po trzecie, pozycja Polski okazuje się szczególnie interesująca: frekwencja w wyborach lokalnych jest w Polsce na poziomie porównywalnym z krajami regionu, podczas gdy frekwencja w wyborach parlamentarnych

jest wyraźnie niższa. Widać to również w porównaniu wartości luk uczestnictwa wyborczego (różnic pomiędzy średnią frekwencją w wyborach lokalnych a średnią frekwencją w wyborach parlamentarnych): luka na Węgrzech wynosi -17,3 pp., w Czechach -15,0 pp., na Słowacji – -12,1 pp., a w Polsce – tylko -0,4 pp.

Rycina 1. Związek frekwencji wyborczej w wyborach parlamentarnych i lokalnych w czterech krajach Grupy Wyszehradzkiej w latach 2001–2016

Pod uwagę zostały wzięte pary najbliższych wyborów parlamentarnych i lokalnych w Polsce (PL; 2001–2002, 2005–2006, 2011–2010, 2015–2014), w Czechach (CZ; 2002–2002, 2006–2006, 2010–2010, 2013–2014), na Słowacji (SK; 2002–2002, 2006–2006, 2010–2010, 2016–2014) i na Węgrzech (HU; 2002–2002, 2006–2006, 2010–2010, 2014–2014). Pominięte zostały przyspieszone wybory parlamentarne w Polsce (2007) i na Słowacji (2012).

Źródło: opracowanie własne na podstawie IDEA Voter Turnout Database i stron państwowych komisji wyborczych

Z badania sondażowego przeprowadzonego na reprezentatywnej próbie dorosłych Polaków w pierwszych miesiącach 2015 roku (będę do niego się jeszcze odwoływać w dalszej części artykułu) wynika, że nieco inne elektoraty deklarują gotowość uczestnictwa w wyborach parlamentarnych i samorządowych (tabela 1). W sumie 58% badanych zadeklarowało, że wzięłoby udział w wyborach

do Sejmu i Senatu, gdyby odbywały się w najbliższą niedzielę. Na analogiczne pytanie dotyczące wyborów samorządowych twierdząco odpowiedziało 64% badanych. Oczywiście, widać tu znane zjawisko zawyżania w sondażach szacunków frekwencji wyborczej (*turnout overreporting*) ze względu na „poprawność obywatelską” części respondentów. Co ciekawe, biorąc pod uwagę historyczne poziomy frekwencji w wyborach, wygląda na to, że zjawisko zawyżania deklarowanej frekwencji w większym stopniu dotyczy wyborów samorządowych niż parlamentarnych. Być może istotną rolę odgrywa też kontekst badania – pomiar deklaracji głosowania został przeprowadzony 2–3 miesiące po wyborach samorządowych z 2014 roku, a na 8–9 miesięcy przed wyborami parlamentarnymi z 2015 roku. Kwestia ta wymagałaby w przyszłości bardziej pogłębionych studiów, biorących pod uwagę dłuższe serie czasowe deklaracji uczestnictwa w wyborach różnego typu.

Tabela 1. Deklarowana gotowość uczestnictwa w wyborach parlamentarnych i samorządowych

		Gotowość uczestnictwa w wyborach samorządowych (w %)	
		nie	tak
Gotowość uczestnictwa w wyborach parlamentarnych	nie	30	12
	tak	6	52

Źródło: badanie sondażowe na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie dorosłych Polaków, 3 fale zrealizowane przez CBOS w lutym i marcu 2015 r., N=3117

Interesujące wydaje się jeszcze inne spostrzeżenie: z deklaracji wynika, że elektoraty wyborów parlamentarnych i samorządowych mają sporą część wspólną, ale jednocześnie istnieją grupy obywateli zainteresowanych uczestnictwem wyłącznie w wyborach ogólnokrajowych lub wyłącznie w wyborach samorządowych. Jarosław Flis (2014) zaproponował, aby używać w odniesieniu do tych grup etykiet „wyborców medialnych” (mobilizowanych tylko do wyborów parlamentarnych), „wyborców lokalnych” (mobilizowanych tylko do wyborów samorządowych) i „wyborców totalnych” (biorących udział w obu rodzajach wyborów). Ufając deklaracjom sondażowym można zauważyć, że najistotniejsza jest grupa „wyborców totalnych”, a grupa „wyborców lokalnych” jest większa niż „wyborców medialnych”. W rzeczywistości, w dniu wyborów oprócz zamiaru głosowania rolę odgrywa jeszcze szereg innych czynników – losowych oraz racjonalnych, związanych z kampanią wyborczą, która mobilizuje lub demobilizuje wyborców. I jeśli w rzeczywistości frekwencja w wyborach parlamentarnych w Polsce jest wyższa niż w nieodległych wyborach samorządowych, to zapewne dzieje się tak głównie ze względu na te czynniki korygujące – np.

mobilizację poprzez media w ostatnich dniach kampanii parlamentarnej. Gdyby bowiem brać pod uwagę wyłącznie deklaracje głosowania i przyjąć, że są one względnie stabilne w czasie, frekwencja w wyborach samorządowych powinna być wyższa.

Wyjaśnienia luki uczestnictwa

W literaturze politologicznej można znaleźć kilka propozycji wyjaśnień luki uczestnictwa wyborczego występującej pomiędzy wyborami lokalnymi a parlamentarnymi. Zdecydowana większość kieruje się przy tym ku wyjaśnieniom instytucjonalnym, uznając, że istniejące różnice strukturalne pomiędzy elektoratami wyborów parlamentarnych i lokalnych są zbyt małe i zbyt zmienne, aby tłumaczyć wyraźne różnice w poziomie uczestnictwa wyborczego. Z badań Williama Millera (1988) wynika, że na udział w wyborach lokalnych w Anglii mają przede wszystkim wpływ: wiek, poziom zakorzenienia (czas zamieszkiwania w danym miejscu) czy identyfikacja partyjna, a więc bardzo podobny zestaw zmiennych jak w przypadku udziału w wyborach ogólnokrajowych. Colin Rallings i Michael Thrasher (2007: 335) stwierdzają, że badania wskazują na bardzo podobny zestaw czynników wpływających na frekwencję w wyborach parlamentarnych i lokalnych w Anglii, podczas gdy obserwowana różnica w poziomie frekwencji między jednymi a drugimi jest bardzo wyraźna.

Trzeba przy tym zauważyć, że stosunkowo mało jest danych pozwalających na systematyczne badanie uczestnictwa lub deklaracji uczestnictwa w wyborach różnego typu: w uznanych badaniach międzynarodowych, takich jak CSES (Comparative Study of Electoral Systems) czy ESS (European Social Survey) pyta się o głosowanie w wyborach ogólnokrajowych, ale nie wyborach lokalnych. Wiele analiz posługuje się więc danymi zagregowanymi na poziomie gmin lub obwodów wyborczych (np. Rallings i Thrasher 1990).

Dominuje zatem przekonanie, że to zróżnicowane właściwości wyborów sprawiają, że do głosowania mobilizowanych jest mniej lub więcej obywateli. W odniesieniu do wyborów lokalnych stosuje się czasem określenie „wyborów drugorzędnych”, nawiązujące do koncepcji zaproponowanej przez Karlheina Reifa i Hermanna Schmitta (1980). Wśród cech charakterystycznych wyborów drugorzędnych (autorzy koncepcji jako modelowymi wyborami drugorzędnymi zajmowali się wyborami do Europarlamentu) wymienia się między innymi wyższe poparcie dla partii skrajnych, małych lub nowych, a także niższy poziom uczestnictwa wyborczego. Frekwencja jest niższa, bo stawka tych wyborów – rozumiana jako możliwość wpływu na kierunki polityki – jest niższa. O poczuciu rangi wyborów różnych władz wspomina również Blais (2001: 38), powołując się między innymi na wyniki klasycznych badań Gabriela Almonda

i Sydneya Verby (1965), a także Roberta Morlana (1984) i Vincenta Hoffmanna-Martinot (1992). Z wielu badań wynika, że obywatele mają poczucie, że większy wpływ na ich codzienne życie mają wyniki wyborów parlamentarnych niż lokalnych – choć obserwowane różnice nie są duże i – jak argumentuje Blais (2001) – mogą wyjaśniać tylko pewną część luki uczestnictwa wyborczego.

Wyniki badań sondażowych prowadzonych w Polsce przez CBOS wskazują na to, że zainteresowanie decyzjami władz lokalnych deklaruje tylko niewiele mniejszy odsetek badanych niż zainteresowanie decyzjami władz szczebla centralnego – odpowiednio 70% i 76% badanych, przy czym w mniejszych gminach oba wskaźniki są na zbliżonym poziomie (CBOS 2014). Poza tym, można podawać w wątpliwość argument opisujący wybory lokalne z definicji jako wybory „niskiej stawki” – w zdecentralizowanych krajach ze sporym poziomem autonomii samorządów lokalnych stawka wcale nie jest taka niska. Przykładowo, władze lokalne w Polsce odpowiadają za ponad 20% wszystkich wydatków publicznych (Swianiewicz 2010), a ze względu na zestaw kompetencji odnoszących się do podstawowych usług publicznych i planowania przestrzennego ich wpływ na „codzienne życie” obywateli wydaje się bardzo duży.

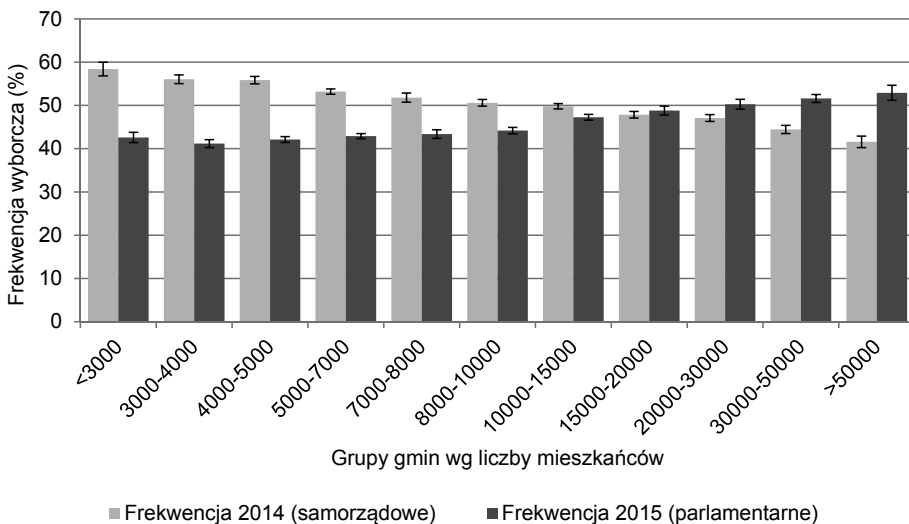
Wobec argumentu o drugorzędności i „niskiej stawce” wyborów lokalnych można wysunąć też kontrargument odwołujący się do poczucia wpływu obywateli na sprawy publiczne. Otóż przedstawiciele wybierani w wyborach lokalnych są bliżsi wyborcom niż przedstawiciele wybierani w wyborach szczebla centralnego. Znajdują się bliżej w sensie położenia w lokalnych sieciach społecznych, powiązania więziami rodzinnymi, przyjacielskimi i sąsiedzkimi z wyborcami, a także w bardziej formalnym sensie: w gminach normy reprezentacji (czyli liczba wyborców przypadająca na 1 mandat przedstawicielski) są wyraźnie niższe niż na szczeblu centralnym. W wyborach do Sejmu na 1 posła przypada średnio 81,3 tys. mieszkańców, w wyborach do rad gmin – zależnie od wielkości gminy – od 89 mieszkańców do ponad 28,5 tys. mieszkańców. Ten argument bardzo silnie wiąże poczucie wpływu z wielkością gminy i był rozpatrywany między innymi w klasycznej pracy Roberta Dahla i Edwarda Tufte (1974) *Size and democracy*. Istnieją liczne dowody empiryczne na to, że poczucie wpływu i rozliczalności przedstawicieli jest wyższe w mniejszych gminach – i to niezależnie od zróżnicowanego składu społeczno-demograficznego społeczności lokalnych (Denters i in. 2014; Lassen i Serritzlew 2011; Swianiewicz i in. 2016).

Blais proponuje jeszcze inne wyjaśnienie: luka frekwencji jest mniejsza w krajach bardziej zurbanizowanych – choć na poparcie tej tezy przywołuje badania odwołujące się nie tyle do charakteru osadnictwa, ile do rozmiaru miast. Spekuluje przy tym, że relacja pomiędzy rozmiarem miasta a frekwencją jest negatywna w przypadku obu typów wyborów, przy czym wzorec ten jest silniejszy w wyborach lokalnych, a słabszy w krajowych (Blais 2010: 39). Wielu badaczy identyfikowało negatywną zależność między wielkością gminy

a frekwencją w wyborach lokalnych w krajach europejskich (Goldsmith i Rose 2000; Frandsen 2002; Kraaykamp i in. 2001).

Spekulacje Blais'a dotyczące kształtu zależności między rozmiarem gminy a frekwencją wyborczą nie znajdują pełnego potwierdzenia w Polsce, gdy weźmie się pod uwagę dane o partycypacji wyborczej w gminach. Owszem, relacja między wielkością gminy a frekwencją w wyborach lokalnych jest negatywna: im większa gmina, tym niższa frekwencja w wyborach lokalnych. Ale w przypadku wyborów parlamentarnych nie mamy do czynienia ze słabszą zależnością negatywną, ale z zależnością odwrotną: im mniejsza gmina, tym niższa frekwencja w wyborach parlamentarnych. Rycina 2 ilustruje te prawidłowości dla wyborów z 2014 i 2015 roku. Podobny schemat zależności jest widoczny również w przypadku wcześniejszych cykli wyborczych (Swianiewicz i in. 2016: 43).

Rycina 2. Zróżnicowanie poziomu frekwencji wyborczej w wyborach samorządowych (2014) i parlamentarnych (2015) w gminach różnej wielkości

Na wykresie zaznaczone zostały wartości średnie wraz z 95% przedziałami ufności.

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza

Z rozmiarem gminy i poczuciem wpływu jest powiązany również inny ważny czynnik wpływający na poziom uczestnictwa wyborczego: poziom konkurencyjności wyborów. Taka logika rozumowania nakazuje spojrzeć na stronę „podażową”, a nie tylko „popytową”, wyborów. W tym duchu Marc Franklin argumentuje, że zróżnicowanie poziomu frekwencji może mieć istotny związek

z czynnikami instytucjonalnymi – charakterem wyborów, a przede wszystkim strukturą współzawodnictwa partii ubiegających się o władzę (Franklin 2004: 208). System wyborczy oraz struktura współzawodnictwa partii wpływa na to, czy wyborcy mają poczucie, że ich głos w wyborach może cokolwiek zmienić. W ten sposób tłumaczy się niską frekwencję wyborczą w tzw. „bezpiecznych” okręgach jednomandatowych (gdzie faworyt wygrywa z wysoką przewagą) i wysoką w tzw. okręgach marginalnych, gdzie o zwycięstwie decyduje niewielki odsetek głosów (Pattie i Johnston 1998). W ten sposób wyjaśnia się również wyższy poziom frekwencji w krajach z wyborami proporcjonalnymi w porównaniu do krajów używających systemów większościowych w jednomandatowych okręgach wyborczych (Karp i Banducci 2008).

Z dotychczasowych badań wynika, że konkurencyjność wyborów istotnie wpływa na poziom uczestnictwa wyborczego. Dotyczy to zwłaszcza wyborów lokalnych, w których – inaczej niż w parlamentarnych – zdarzają się przypadki wyborów niekonkurencyjnych. Niektóre lokalne elity są zbyt małe, żeby były pluralistyczne, często pluralizm i konkurencyjność ograniczane są przez relacje klientelistyczne w małych społecznościach lokalnych. Z analiz wyników wyborów lokalnych w Polsce wynika, że niekonkurencyjne wybory burmistrza obniżają frekwencję wyborczą o 5,6 pp., frekwencja jest niższa również w gminach, w których pewną część mandatów radnych przydziela się bez głosowania (Swianiewicz i in. 2016: 45). Skądinąd wiadomo również, że istnieje systematyczna zależność między marginesem zwycięstwa w I turze wyborów burmistrza a zmianą frekwencji między I a II turą: im większa przewaga zwycięzcy nad drugim kandydatem, tym większy notowany spadek uczestnictwa wyborczego pomiędzy turami (Gendźwiłł 2015).

Warto zwrócić uwagę na to, że argument odwołujący się do konkurencyjności sugeruje odwrotną zależność niż argument odwołujący się do bliskości pomiędzy wyborcami a reprezentantami. Hipoteza bliskości głosi, że niewielki rozmiar gminy wpływa pozytywnie na poziom frekwencji wyborczej poprzez niewielki dystans między wyborcami a ich przedstawicielami. Z kolei hipoteza rywalizacji głosi, że niewielki rozmiar gminy wpływa na poziom frekwencji negatywnie – poprzez ograniczoną konkurencyjność wyborów. Nie wykluczają się one wzajemnie – obserwowana zależność uczestnictwa wyborczego od wielkości gminy może być bowiem wypadkową tych dwóch mechanizmów. Innymi słowy, można przypuszczać, że wpływ wielkości gminy na frekwencję w wyborach lokalnych związany z bliskością wyborców i reprezentantów byłby jeszcze większy, gdyby nie wpływ niższej konkurencyjności wyborów w mniejszych gminach działający w przeciwnym kierunku.

Robert Morlan (1984: 463) proponuje jeszcze inne wyjaśnienie luki frekwencji wyborczej. Analizując dane z zachodnich demokracji zauważył, że luka jest mniejsza w krajach, w których samorządy lokalne zostały zdominowane

przez ogólnokrajowe partie polityczne – ich struktury organizacyjne umożliwiają bowiem lepszą mobilizację wyborców, a ich aktywność na szczeblu lokalnym zakorzenia ogólnokrajowe podziały polityczne w kwestiach, jakimi zajmują się samorządy. Przykład Polski wyraźnie jednak nie pasuje do tej propozycji wyjaśnienia: poziom upartyjnienia władz lokalnych w Polsce jest bardzo niski, jeden z najniższych w Europie (Fallend i in. 2006; Gendźwiłł i Żółtak 2014), a luka frekwencji wyborczej – bardzo mała. Być może jednak aktywność partii politycznych i innych organizacji politycznych ma znaczenie dla wyjaśnienia wewnątrz krajowego zróżnicowania poziomu uczestnictwa wyborczego. W tym duchu wypowiada się między innymi Kenneth Newton (1982), który zauważa że niższy poziom bezpośredniej aktywności obywatelskiej w większych miastach w porównaniu z mniejszymi gminami wiejskimi wynika właśnie z istnienia organizacji pośredniczących. Skoro obywatele dają im prawo do reprezentowania siebie, to część z nich może czuć się zwolniona z obowiązku regularnego uczestnictwa wyborczego.

A zatem – jak wynika z dotychczasowych rozważań – wyjaśnienie zróżnicowania frekwencji pomiędzy wyborami lokalnymi a parlamentarnymi wymaga uwzględnienia dwóch rodzajów wskaźników: jednostkowych, opisujących położenie jednostek w strukturze społecznej i odpowiadających klasycznym koncepcjom wyjaśniającym uczestnictwo obywateli w polityce, oraz kontekstowych, charakteryzujących lokalne wspólnoty polityczne i konfigurację rywalizacji wyborczej. W szczególności istotne są tu hipotezy związane z rozmiarem wspólnoty politycznej (gminy). Zasadnicza hipoteza głosi, że partycypacja wyborcza w wyborach lokalnych jest tym większa, im mniejsza jest gmina. Zależność ta może być jednak modyfikowana (osłabiana) przez niską konkurencyjność polityki lokalnej w mniejszych gminach.

Istnieje jeszcze jedno wyjaśnienie, związane z wielkością wspólnot lokalnych, które należałoby wziąć pod uwagę. Otóż jest możliwe, że obserwowana zależność między rozmiarem gminy a poziomem frekwencji w wyborach lokalnych czy parlamentarnych jest jedynie wynikiem zróżnicowanego składu społeczno-demograficznego społeczności lokalnych – być może koncentracja ludności o pewnych cechach sprzyjających partycypacji wyborczej jest powiązana systematycznie z rozmiarem gmin. Dopiero jednoczesne uwzględnienie czynników jednostkowych i kontekstowych w analizach wielozmiennowych pozwala zweryfikować istnienie takiego efektu, określanego mianem „efektu kompozycyjnego” (Denters i in. 2014). Przykład Polski jest tu nadzwyczaj intrygujący – jeśli mamy bowiem do czynienia z efektem kompozycyjnym, to dlaczego zależność frekwencji od rozmiaru gminy w przypadku wyborów parlamentarnych przebiega w odwrotną stronę niż w przypadku wyborów samorządowych? Czy to znaczy, że te same cechy społeczno-demograficzne mogą być pozytywnymi predyktorami udziału w jednym typie wyborów i negatywnymi – w innym

typie wyborów? A może efekt kompozycyjny działa w jednym rodzaju wyborów, a w innym – nie?

Odpowiednie testy empiryczne, pozwalające odpowiedzieć na postawione wyżej pytania przedstawiam w dalszej części artykułu.

Dane i metoda

Wykorzystane do analiz dane pochodzą z trzech następujących po sobie sondaży, przeprowadzonych przez Centrum Badania Opinii Społecznej w lutym i marcu 2015 roku na ogólnopolskich reprezentatywnych próbach dorosłych Polaków. Ten sam blok pytań dotyczących postaw politycznych i opinii na temat samorządu lokalnego został zadany respondentom w trzech kolejnych falach badania, co pozwoliło na połączenie przebadanych prób i zwiększenie liczebności analizowanego zbioru do 3117 przypadków. Każdemu respondentowi został przypisany identyfikator gminy, na terenie której mieszka, co umożliwiło dołączenie do bazy danych kontekstowych. Badani pochodzili z 243 gmin, na jedną gminę przypadało od 4 do 144 zrealizowanych wywiadów (średnio 12,7).

Charakter postawionego problemu badawczego, a także hierarchiczna struktura danych skłania do zastosowania w analizach tzw. modeli wielopoziomowych, nazywanych również modelami mieszanych efektów (*mixed effects models*), które umożliwiają poprawną identyfikację związku zmiennej zależnej (z poziomu jednostkowego) zarówno z innymi zmiennymi z poziomu jednostkowego, jak i ze zmiennymi kontekstowymi. W tym wypadku na pierwszym poziomie analizy jednostką analizy jest respondent, a na drugim poziomie – gmina.

Zmienne zależne

W sondażu zostały zadane dwa analogiczne pytania o gotowość uczestnictwa w wyborach:

- (a) Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory samorządowe – władz gminy, powiatu i województwa – to czy wzięł(ę)by Pan(i) w nich udział?
- (b) Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory do Sejmu i Senatu, to czy wzięł(ę)by Pan(i) w nich udział?

W obu respondenci mieli do wyboru odpowiedzi: na pewno tak, nie wiem oraz na pewno nie. Na ich podstawie zostały skonstruowane trzy zmienne, podane dalszym analizom:

- (1) Gotowość uczestnictwa w wyborach lokalnych – zmienna zero-jedynkowa, w której 1 oznacza odpowiedź „na pewno tak” na pytanie (a), a 0 – wszystkie pozostałe odpowiedzi.

- (2) Gotowość uczestnictwa w wyborach parlamentarnych – zmienna zero-jedynkowa, w której 1 oznacza odpowiedź „na pewno tak” na pytanie (b), a 0 – wszystkie pozostałe odpowiedzi.
- (3) Indeks wyborcy lokalnego, przyjmujący wartości od -2 do 2, skonstruowany według klucza przedstawionego w tabeli 2. Wartości dodatnie oznaczają względną preferencję dla udziału w wyborach samorządowych, wartości ujemne oznaczają względną preferencję dla udziału w wyborach do Sejmu i Senatu. W analizowanej próbie 76% badanych uzyskało wartość 0, oznaczającą spójność deklaracji wobec dwóch typów wyborów. Około 7,5% badanych preferowało udział w wyborach parlamentarnych (ujemne wartości indeksu), a 16,5% – w wyborach samorządowych (dodatnie wartości indeksu).

Tabela 2. Konstrukcja indeksu wyborcy lokalnego na podstawie deklaracji uczestnictwa w wyborach

		Gotowość uczestnictwa w wyborach lokalnych		
		na pewno tak	nie wiem	na pewno nie
Gotowość uczestnictwa w wyborach parlamentarnych	na pewno tak	0	-1	-2
	nie wiem	1	0	-1
	na pewno nie	2	1	0

Źródło: opracowanie własne

W odniesieniu do zmiennych zero-jedynkowych konieczne jest zastosowanie techniki regresji logistycznej, w której zmienną wyjaśnianą jest logarytm ilorazu szans (*odds ratio*) wystąpienia jakiegoś stanu rzeczy (w tym wypadku zgłoszenia gotowości głosowania). W odniesieniu do indeksu, przyjmującego wartości z zakresu od -2 do 2, zastosowana zostanie technika regresji liniowej.

Zmienne niezależne

Wśród zmiennych indywidualnych zostały uwzględnione cechy społeczno-demograficzne respondentów, opisujące ich położenie w strukturze społecznej, a potencjalnie wpływające na poziom uczestnictwa wyborczego. Zestaw tych zmiennych jest podobny do zestawu socjoekonomicznych determinant uczestnictwa wyborczego zaproponowanych w pracy Mikołaja Cześnika (2007: 136) i obejmuje: (1) wiek, (2) płeć, (3) ocenę warunków materialnych gospodarstwa domowego², (4) poziom wykształcenia (zakodowany w postaci uproszczonej

² Do opisu statusu materialnego jednostek używam subiektywnych ocen zamożności gospodarstwa domowego, mimo że deklaracje wysokości dochodów respondentów były częścią zrealizowanego badania sondażowego. Niemniej, prawie 1/3 badanych w ogóle nie udzieliła

4-stopniowej skali wykształcenia: podstawowe i gimnazjalne – zasadnicze zawodowe – średnie – wyższe), (5) częstotliwość praktyk religijnych (zakodowana w postaci 5-stopniowej skali od 0 do 4, gdzie 0 oznacza praktycznie brak udziału w praktykach religijnych), (6) aktywność na rynku pracy, która została zakodowana dwoma zmiennymi zero-jedynkowymi, opisującymi status emeryta/rencisty oraz bezrobotnego.

Przyjmuję, że na uczestnictwo wyborcze – zarówno w wyborach parlamentarnych, jak i lokalnych – cechy jednostkowe wpływają w podobny sposób. Stawiam hipotezę, że większą gotowość uczestnictwa w wyborach deklarują starsi, mężczyźni, zamożniejsi, lepiej wykształceni, regularnie praktykujący religijnie i aktywni zawodowo.

Wśród zmiennych kontekstowych zostały uwzględnione cechy gmin – społeczności lokalnych³, dołączone do danych sondażowych. Wśród cech kontekstowych została uwzględniona przede wszystkim wielkość gminy mierzona liczbą mieszkańców (zmienna została zlogarytmowana, aby skorygować dużą skośność jej rozkładu).

Jako że hipotezy związane z rozmiarem gminy są głównymi propozycjami wyjaśnień poziomu frekwencji wyborczej w wyborach lokalnych, stawiam hipotezę, że efekt wielkości występuje tylko w przypadku gotowości uczestnictwa w wyborach samorządowych i że jest on niezależny od ewentualnych efektów kompozycyjnych. Jednocześnie, przypuszczam, że te efekty kompozycyjne mogą być odpowiedzialne za zróżnicowanie poziomu frekwencji w wyborach parlamentarnych w gminach różnej wielkości. Jeśli tak jest, to w modelach regresji powinny być widoczne istotne zależności pomiędzy zmienną zależną a cechami jednostkowymi i jednocześnie brak istotnego związku gotowości głosowania z wielkością gminy.

Poza tym, w modelach kontrolowane były następujące zmienne kontekstowe:

(1) poziom konkurencyjności na lokalnej scenie politycznej, opisany za pomocą indeksu, którego wartości wahają się od 0 do 10 i zależą od charakteru wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów w latach 2002–2014 (wartość 0 – gdy dane wybory były niekonkurencyjne, tzn. startował tylko jeden kandydat,

odpowiedzi na pytanie o wysokość dochodów – wyłączenie tych obserwacji byłoby sporym ograniczeniem liczebności, a najpewniej również reprezentatywności analizowanej próby. W pytaniu o ocenę sytuacji materialnej gospodarstwa domowego braku danych praktycznie nie występują, choć zmienna ta jest oczywiście dużo mniej dokładnym narzędziem pomiaru. Dla badanych, dla których dysponujemy pomiarem obu zmiennych (deklarowane dochody i subiektywna ocena sytuacji materialnej), poziom korelacji między nimi wynosi $r=0,87$.

³ Wyjątkiem jest zmienna „wieś”, opisująca charakter miejscowości zamieszkania respondenta, nie zaś całej gminy (w gminach miejsko-wiejskich mamy np. zarówno mieszkańców wsi, jak i miast).

wartość 1 – gdy dane wybory były konkurencyjne, ale przyniosły rozstrzygnięcie w pierwszej turze, wartość 2 – gdy potrzebna była druga tura wyborów)⁴;

(2) charakter miejsca zamieszkania badanego – zmienna zero-jedynkowa „wies” przyjmuje wartość 1 dla obszarów wiejskich, 0 – dla obszarów miejskich

(3) status administracyjny miasta na prawach powiatu;

(4) przynależność do regionu historycznego: grupą odniesienia jest zabór austriacki, a w modelu uwzględnione zostały zmienne opisujące przynależność gminy do zaboru rosyjskiego lub niemieckiego oraz do tzw. Ziem Odzyskanych (Bartkowski 2003);

(5) intensywność napływu ludności w latach 2010–2015 na podstawie danych BDL GUS;

(6) intensywność wyjazdów do pracy poza granice gminy ludności gminy w wieku produkcyjnym na podstawie danych BDL GUS (ostatnie dwa wskaźniki można traktować jako opisujące udział mieszkańców potencjalnie słabiej zainteresowanych sprawami lokalnymi).

Włączenie tych zmiennych do modelu pomaga w jak największym stopniu zachować porównywalność badanych gmin. Aby umożliwić porównywanie siły oddziaływania różnych zmiennych wyjaśniających na prawdopodobieństwo oddania głosu, w modelach regresji logistycznej wszystkie zmienne wyjaśniające niebędące zero-jedynkowymi zostały wystandaryzowane.

Wyniki

Wyniki analizy regresji logistycznej w odniesieniu do deklaracji uczestnictwa w wyborach przedstawia tabela 3, a wyniki analizy regresji liniowej w odniesieniu do indeksu wyborcy lokalnego – tabela 4. Otrzymane rezultaty potwierdzają większość opisanych powyżej przypuszczeń. Wyraźnie najważniejsze znaczenie dla wyjaśnienia gotowości udziału w wyborach mają zmienne społeczno-demograficzne, charakteryzujące badanych. Kierunki zidentyfikowanych zależności są przy tym identyczne dla wyborów parlamentarnych i samorządowych, co oznacza, że te same charakterystyki jednostek są predyktorami udziału w wyborach lokalnych i parlamentarnych. Zgodnie z dotychczasowymi analizami uczestnictwa wyborczego w Polsce, gotowość do głosowania jest związana pozytywnie z wiekiem, wykształceniem, częstotliwością praktyk religijnych i deklarowaną zamożnością gospodarstwa domowego, a kobiety deklarują

⁴ To podejście pozwala opisać petryfikację władzy lokalnej, długoterminową właściwość lokalnej sceny politycznej, przybliżaną przez stabilność lokalnej egzekutywy. W studiach wyborczych konkurencyjność jest mierzona zwykle w odniesieniu do konkretnych wyborów, najczęściej poprzez obliczenie „marginesu zwycięstwa”, tzn. różnicy poparcia między ostatnim wygranym a pierwszym przegranym (zob. np. Flis 2014).

gotowość udziału w wyborach rzadziej niż mężczyźni. Te zależności – w odniesieniu do obu badanych typów wyborów – potwierdzają prezentowane tu analizy empiryczne. Nieistotnie statystycznie okazały się tylko zależności pomiędzy deklaracją udziału w wyborach a aktywnością na rynku pracy.

Z analizy regresji logistycznej wynika, że zamożność (mierzona subiektywnymi ocenami sytuacji gospodarstwa domowego) w nieco większym stopniu wpływa na mobilizację do wyborów parlamentarnych niż samorządowych. Ponieważ zaprezentowane w tabeli 3 wartości $\text{Exp}(B)$ w przypadku regresji logistycznej mogą być interpretowane w kategoriach ilorazu szans, można również powiedzieć, że fakt bycia kobietą obniża szanse głosowania w wyborach lokalnych o 27%, a w wyborach parlamentarnych – o 35%. Niemniej, różnice w sile wpływu poszczególnych zmiennych jednostkowych na gotowość głosowania wydają się jednak niewielkie.

Wśród czynników kontekstowych istotnych efektów jest bardzo mało. Uczestnictwo wyborcze jest więc warunkowane przede wszystkim przez czynniki jednostkowe. W modelu 2, wyjaśniającym gotowość głosowania w wyborach parlamentarnych, przy cechach opisujących gminy współczynniki B istotnie różne od 0 nie pojawiają się w ogóle. W modelu 1, wyjaśniającym gotowość głosowania w wyborach lokalnych, występuje istotny negatywny efekt wielkości gminy – i w świetle stawianych hipotez wydaje się to bardzo ważny rezultat. Ujemna wartość współczynnika B oznacza, że im większa gmina, tym mniejsze prawdopodobieństwo głosowania w wyborach lokalnych, przy kontroli pozostałych czynników – indywidualnych i kontekstowych – zawartych w modelu. A skoro efekt wielkości pojawia się w tym przypadku niezależnie od wyraźnych efektów zmiennych społeczno-demograficznych z poziomu jednostkowego, to można powiedzieć, że jest on niezależny od efektu kompozycyjnego. Nawet gdy kontrolowana jest konkurencyjność wyborów (skądinąd wiadomo, że powiązana z wielkością gmin), w mniejszych gminach wyborcy są bardziej skłonni głosować w wyborach lokalnych. To wyraźne empiryczne wsparcie dla hipotezy wpływu, głoszącej, że tam gdzie wybierani przedstawiciele są bliżej wyborców (zarówno biorąc pod uwagę zakorzenienie w sieciach przyjacielsko-sąsiedzkich, jak i wskaźnik normy przedstawicielstwa), tam skłonność do udziału w wyborach jest większa. Nie oznacza to bynajmniej, że niska konkurencyjność wyborów w małych gminach pozostaje zupełnie bez wpływu na frekwencję. Widać jednak, że efekt netto działania tych rozbieżnych mechanizmów jest pozytywny w mniejszych jednostkach terytorialnych.

Jednocześnie, zauważana wcześniej w analizach dwuzmiennych pozytywna zależność między wielkością gminy a frekwencją w wyborach parlamentarnych jest najpewniej przejawem efektu kompozycyjnego, ponieważ w wielozmiennym modelu wyjaśniającym gotowość głosowania w wyborach parlamentarnych istotne statystycznie okazały się wyłącznie predyktory jednostkowe, nie zaś rozmiar gminy.

Tabela 3. Porównanie czynników wyjaśniających gotowość głosowania w wyborach lokalnych i parlamentarnych w Polsce – modele wielopoziomowej regresji logistycznej

	Gotowość głosowania:			
	w wyborach lokalnych (model 1)		w wyborach parlamentarnych (model 2)	
	<i>B</i> (<i>Błąd Std.</i>)	<i>Exp(B)</i>	<i>B</i> (<i>Błąd Std.</i>)	<i>Exp(B)</i>
<i>Czynniki jednostkowe:</i>				
Wiek	0,312*** -0,0647	1,366	0,292*** -0,0615	1,339
Kobieta	-0,310*** -0,0819	0,733	-0,423*** -0,0773	0,655
Warunki materialne g.d.	0,320*** -0,0453	1,377	0,242*** -0,0476	1,273
Wykształcenie	0,376*** -0,0465	1,457	0,390*** -0,0431	1,477
Praktyki religijne	0,343*** -0,0442	1,409	0,315*** -0,0469	1,37
Emeryt/rencista	0,0341 -0,131	1,035	0,134 -0,123	1,143
Bezrobotny	0,0113 -0,154	1,011	-0,0493 -0,156	0,952
<i>Czynniki kontekstowe:</i>				
log ₂ ludność gminy	-0,343* -0,141	0,709	-0,0209 -0,137	0,979
Wieś	-0,0682 -0,143	0,934	-0,0201 -0,137	0,98
Miasto na prawach powiatu	0,169 -0,226	1,185	0,042 -0,217	1,043
Ziemie Odzyskane	-0,266 -0,175	0,766	-0,0183 -0,16	0,982
Zabór rosyjski	-0,00363 -0,159	0,996	0,0835 -0,145	1,087
Zabór pruski	-0,287 -0,189	0,751	-0,191 -0,171	0,826
Napływ ludności	0,0908 -0,0547	1,095	0,0681 -0,0497	1,07
Wyjeżdżający do pracy	-0,101 -0,0684	0,904	-0,0256 -0,0578	0,975
Konkurencja polityczna	-0,0197 -0,0615	0,981	0,0762 -0,0586	1,079
Stała	0,919*** -0,181		0,539*** -0,152	
Liczba obserwacji		3086		3086
Liczba gmin		243		243
-2log likelihood		-1849,6		-1949,9

W nawiasach zostały podane błędy standardowe skorygowane ze względu na pogrupowanie obserwacji w gminach (*clustered robust standard errors*).

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Tabela 4. Czynniki wyjaśniające status „wyborcy lokalnego” – modele wielopoziomowej regresji liniowej

	Indeks wyborcy lokalnego (model 3)
<i>Czynniki jednostkowe:</i>	
Wiek	-0,0009 -0,00091
Kobieta	0,0638* -0,0249
Warunki materialne g.d.	0,011 -0,0125
Wykształcenie	-0,0186 -0,0134
Praktyki religijne	-0,00034 -0,00985
Emeryt/rencista	-0,0159 -0,0363
Bezrobotny	0,0724 -0,0507
<i>Czynniki kontekstowe:</i>	
log ₂ ludność gminy	-0,0498*** -0,0137
Wieś	-0,0018 -0,0387
Miasto na prawach powiatu	0,0658 -0,056
Ziemie Odzyskane	-0,055 -0,0497
Zabór rosyjski	-0,0264 -0,0441
Zabór pruski	-0,0193 -0,0483
Napływ ludności	0,0239 -0,0285
Wyjeżdżający do pracy	-0,00606* -0,00286
Konkurencja polityczna	-0,00482 -0,00884
Stała	0,980*** -0,207
Liczba obserwacji	3086
Liczba gmin	243
-2log likelihood	-2987,4

W nawiasach zostały podane błędy standardowe skorygowane ze względu na pogrupowanie obserwacji w gminach (*clustered robust standard errors*).

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Nieistotne statystycznie okazały się również inne zmienne kontrolne, opisujące gminy. Brak wyraźnych zależności w przypadku zmiennych opisujących historyczną przynależność różnych części Polski to także przesłanka wskazująca na występowanie efektu kompozycyjnego. Mówiąc inaczej, frekwencja w różnych regionach historycznych Polski jest zróżnicowana głównie ze względu na różnice w składzie społeczno-demograficznym społeczności lokalnych.

Model 3 skupia się na uchwyceniu specyfiki wyborców lokalnych, tzn. preferujących udział w wyborach samorządowych ponad udział w wyborach parlamentarnych. Spośród czynników z poziomu jednostkowego istotny statystycznie efekt wiąże się jedynie z płcią badanych: kobiety nieco częściej preferują wybory lokalne ponad parlamentarne niż mężczyźni, co koresponduje z omawianymi wcześniej rezultatami analiz regresji logistycznej. Można zatem powiedzieć, że polityka lokalna mobilizuje kobiety do głosowania skuteczniej niż polityka szczebla centralnego, choć w obu wypadkach gotowość do udziału w wyborach deklarują częściej mężczyźni. Wśród czynników ponadjednostkowych – zgodnie z przewidywaniami oraz wynikami wcześniej omówionych analiz – istotne znaczenie ma wielkość gminy: w mniejszych gminach jest więcej „lokalnych” wyborców. Słabszy efekt, ale również zgodny z przewidywaniami, wykazuje wskaźnik intensywności wyjazdów do pracy poza granice gminy. Oznacza to, że w społecznościach lokalnych, w których znaczna część mieszkańców wyjeżdża do pracy poza granice gminy (najczęściej dzieje się tak w obszarach metropolitalnych) mniej jest wyborców „lokalnych”. Można przypuszczać, że wykorzenienie ze społeczności lokalnej nie sprzyja uczestnictwu wyborczemu. W przypadku tej zależności lepiej byłoby jednak przeprowadzić dokładniejsze analizy z wykorzystaniem danych jednostkowych (niestety, w analizowanym tu badaniu sondażowym respondenci nie odpowiadali na pytania o ich dojazdy do pracy czy o okres zamieszkiwania na terenie danej gminy, który jest klasycznym wskaźnikiem zakorzenienia w społeczności lokalnej).

Podsumowanie

W niniejszym artykule opisałem zjawisko luki uczestnictwa wyborczego w Polsce, czyli różnicy pomiędzy frekwencją wyborczą w wyborach parlamentarnych i samorządowych. Ta luka w Polsce jest mała – zarówno w porównaniu z większością zachodnich demokracji, jak i krajów naszego regionu Europy. Pod tym względem wybory władz samorządowych w Polsce niezbyt dobrze wpisują się w schemat „wyborów drugorzędnych” (*second-order elections*), który czasem bywa stosowany do analizowania wyborów innych niż parlamentarne. Zarówno analiza oficjalnych wyników wyborów, jak i sondażowych deklaracji udziału w wyborach różnego typu wskazują, że istnieje w Polsce zjawisko

wybiórczej mobilizacji wyborczej. Sondażowe deklaracje uczestnictwa w wyborach pokazują, że zdecydowana większość badanych (76%) konsekwentnie zachowuje się w obu typach wyborów. Znacząca (kilkunastoprocentowa) jest jednak grupa „wyborców lokalnych”, preferujących udział w wyborach samorządowych ponad udział w wyborach parlamentarnych. Istnieje również grupa wyborców preferujących udział w wyborach parlamentarnych ponad udział w wyborach lokalnych.

Zaprezentowane powyżej analizy wskazują, że podobny zestaw zmiennych strukturalnych wpływa na gotowość udziału w obu rodzajach wyborów – częściej decydują się na to osoby starsze, wyżej wykształcone, mężczyźni, praktykujący religijnie. „Wyborcy lokalni” koncentrują się w mniejszych gminach – i nie wynika to wyłącznie z tego, że mają oni specyficzny zestaw cech społeczno-demograficznych (np. że generalnie częściej uczestniczą w praktykach religijnych – a jest to cecha sprzyjająca uczestnictwu wyborczemu). Ważnym czynnikiem okazuje się rozmiar gminy – frekwencja jest wyższa, gdy wybory odbywają się w małych wspólnotach politycznych, w których wybierani przedstawiciele są bliżej swoich wyborców.

Identyfikacja „efektu wielkości” w przypadku wyborów lokalnych przemawia za tzw. hipotezą bliskości, głoszącą, że obywatele w mniejszych wspólnotach politycznych chętniej uczestniczą w praktykach obywatelskich, jako że ich głos „więcej znaczy”. Jest to zgodne między innymi z koncepcją Dahla i Tuftego wyłożoną w klasycznej pracy *Size and democracy* (Dahl i Tufte 1973), a także późniejszymi wynikami badań z innych krajów europejskich, między innymi Frandsen (2002), Dentersa i in. (2014) czy Blom-Hansena i in. (2014). Nie przekreśla to znaczenia konkurencyjności wyborów dla mobilizacji lokalnych elektoratów – można przypuszczać, że gdyby petryfikacja lokalnych elit w małych gminach była mniejsza, to „efekt wielkości” byłby jeszcze wyraźniejszy.

Trzeba jednak zaznaczyć, że niniejsze badanie nie pomaga jednak odpowiedzieć precyzyjnie na pytanie o mechanizm przyczynowy efektu wielkości gminy: czy jego podłożem jest bliskość wybieranych przedstawicieli w sensie zakorzenienia w lokalnych sieciach społecznych czy też bliskość związana ze specyfiką systemu wyborczego, mierzoną niewielką liczbą wyborców przypadających na 1 mandat radnego. Odpowiedź na to pytanie ma istotne konsekwencje dla praktyki politycznej. Gdyby bowiem uznać, że za efektem wielkości stoi tylko mechanizm związany z normą przedstawicielstwa, to w przypadku reform terytorialnych polegających na łączeniu małych gmin w większe, sposobem na zrównoważenie potencjalnych „strat” dla jakości lokalnej demokracji przedstawicielskiej byłoby zachowanie po połączeniu zbliżonych norm przedstawicielstwa, a więc – zwiększenie liczby radnych w połączonych gminach.

Choć relacja pomiędzy wielkością gminy a frekwencją w wyborach parlamentarnych jest widoczna w prostych analizach dwuzmiennowych, to wyniki

badania sugerują, że wynika ona z „efektu kompozycyjnego”, tzn. koncentracji w większych gminach wyborców o charakterystykach sprzyjających partycypacji wyborczej.

Literatura

- Almond, Gabriel i Sydney Verba. 1965. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Bartkowski, Jerzy. 2003. *Tradycja i polityka: wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*. Warszawa: Wydawnictwo Żak.
- Blais, André. 2000. *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Blom-Hansen, Jens, Kurt Houlberg i Søren Serritzlew. 2014. *Size, Democracy and Economic Costs of Running the Political System*. „American Journal of Political Science” 58(4): 790–803.
- Boguszewski, Rafał i Katarzyna Kowalczyk. 2010. *Znaczenie wyborów samorządowych*. W: M. Grabowska (red.). *Samorządność – władze lokalne – wybory lokalne*. Warszawa: Centrum Badań Opinii Społecznej, s. 37–44.
- CBOS. 2014. *Ranga wyborów i zainteresowanie decyzjami władz różnych szczebli*. Komunikat z badań nr 148/2014. Oprac. A. Gendźwiłł.
- Cześniak, Mikołaj. 2007. *Partycypacja wyborcza w Polsce: perspektywa porównawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Cześniak, Mikołaj i Marta Żerkowska-Balas. 2011. *Głosowanie jako nawyk w nowych demokracjach – przykład Polski*. „Studia Socjologiczne” 2(201): 109–122.
- Dahl, Robert A. i Edward E. Tufte. 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Denters, Bas, Michael Goldsmith, Andreas Ladner, Paul-Erik Mouritzen i Lawrence E. Rose. 2014. *Size and Local Democracy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Fallend, Franz, Gyorgi Ignits i Paweł Swianiewicz. 2006. *Divided Loyalties? Mayors between Party Representation and Local Community Interests*. W: H. Bäck, H. Heinelt i A. Magnier (red.). *The European Mayor*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 245–270.
- Flis, Jarosław. 2014. *Złudzenia wyboru: społeczne wyobrażenia i instytucjonalne ramy w wyborach do Sejmu i Senatu*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Frandsen, Annie G. 2002. *Size and Electoral Participation in Local Elections*. „Environment and Planning C: Government and Policy” 20(6): 853–869.
- Franklin, Marc N. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gendźwiłł, Adam. 2015. *Czy druga tura wyborów burmistrzów jest potrzebna?* „Studia Polityczne” 4(40): 99–119.

- Gendźwiłł, Adam i Tomasz Żółtak. 2014. *Why Nonpartisans Challenge Parties in Local Politics? The (extreme) case of Poland*. „Europe and Asia Studies” 66(7): 1122–1145.
- Goldsmith, Michael i Lawrence Rose. 2000. *Constituency, Size and Electoral Politics. A Comparison of Patterns at Local Elections in Norway and the UK*. Paper presented at the IPSA World Congress, Quebec, Canada, August 1–5.
- Hoffmann-Martinot, Vincent. 1992. *La participation aux élections municipales dans les villes françaises*. „Revue française de science politique” 42(1): 3–35.
- Karp, Jeffrey A. i Susan A. Banducci. 2008. *Political Efficacy and Participation in Twenty-seven Democracies: How electoral systems shape political behaviour*. „British Journal of Political Science” 38(2): 311–334.
- Kraaykamp, Gerbert, Marcel van Dam i Theo Toonen. 2001. *Institutional Change and Political Participation: The Effects of Municipal Amalgamation on Local Electoral Turnout in The Netherlands*. „Acta Politica” 36(4): 402–418.
- Lassen, David Dreyer i Søren Serritzlew. 2011. *Jurisdiction Size and Local Democracy: Evidence on Internal Political Efficacy from Large-scale Municipal Reform*. „American Political Science Review” 105(2): 238–258.
- Miller, William L. 1988. *Irrelevant elections? The Quality of Local Democracy in Britain*. Oxford University Press: Oxford.
- Morlan, Robert L. 1984. *Municipal vs. National Election Voter Turnout: Europe and the United States*. „Political Science Quarterly” 99(3): 457–470.
- Newton, Kenneth. 1982. *Is Small Really so Beautiful? Is big really so ugly? Size, Effectiveness and Democracy in Local Government*. „Political Studies” 30(2): 190–206.
- Pattie, Charles i Ron Johnston. 1998. *Voter Turnout at the British General Election of 1992: Rational Choice, Social Standing or Political Efficacy?*. „European Journal of Political Research” 33(2): 263–283.
- Rallings, Colin i Michael Thrasher. 1990. *Turnout in English Local Elections – an Aggregate Analysis with Electoral and Contextual Data*. „Electoral Studies” 9(2): 79–90.
- Rallings, Colin i Michael Thrasher. 2007. *The Turnout ‘Gap’ and the Costs of Voting – a Comparison of Participation at the 2001 General and 2002 Local Elections in England*. „Public Choice” 131(3–4): 333–344.
- Reif, Karlheinz i Hermann Schmitt. 1980. *Nine Second-order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results*. „European Journal of Political Research” 8: 3–44.
- Swianiewicz, Paweł. 2010. *Poland: Europeanization of Subnational Governments*. W: F. Hendriks, A. Lidström i J. Loughlin (red.). *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Swianiewicz, Paweł, Adam Gendźwiłł, Julita Łukomska i Anna Kurniewicz. 2016. *Rozmiar gmin i powiatów a sprawność ich funkcjonowania. Wielkoludy i liliputy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Turska-Kawa, Agnieszka. 2010. *Percepcja istotności wyborów samorządowych a partycypacja polityczna*. W: M. Barański, A. Czyż i S. Kubas (red.). *Rola samorządu terytorialnego w modernizacji Polski*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.

- Tybuchowska-Hartlińska, Karolina. 2012. *Partycypacja obywatelska na poziomie lokalnym*. „Preferencje Polityczne” 3: 215–225.
- Wojtasik, Waldemar. 2010. *Drugorzędność wyborów samorządowych w teorii i badaniach empirycznych*. W: M. Barański, A. Czyż i S. Kubas (red.). *Rola samorządu terytorialnego w modernizacji Polski*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Wojtasik, Waldemar. 2013. *Systemowa specyfika wyborów samorządowych w Polsce*. „Roczniki Nauk Społecznych” 5(41): 53–72.

Different Elections – Different Electorates? Peculiarities of Participation in Local Elections

Summary

This article analyzes the discrepancy between participation in local and general (parliamentary) elections in Poland. The data demonstrate that the local-national turnout gap in Poland is smaller than in other countries of the region. The voter turnout in Polish local elections decreases along with the increasing size of local communities (municipalities), while the voter turnout in parliamentary elections increases along with the increasing size of municipalities. The analyses of survey data, performed with the use of multi-level regression models, demonstrate that the similar socio-demographic characteristics determine electoral participation in both types of elections. Nonetheless, in local elections an independent explanatory role is played by the population size of the municipality. This finding confirms the “proximity hypothesis” claiming that the elections taking place in smaller political communities mobilize larger electorates, even if the typical individual determinants of participations are controlled. “Local voters” preferring to participate in local than national elections concentrate in smaller municipalities.

Key words: electoral behavior; electoral participation; parliamentary elections; local elections; turnout gap.